

Vzpomínky na pražského arcibiskupa Josefa Berana z roku 1949

Po úmrtí kardinála Kašpara v roce 1941 zůstal svatovojtěšský stolec pražského arcibiskupa dlouhou dobu neobsazen. Po válce zveřejnil prezident republiky Edvard Beneš ve svých pamětech, jak z londýnského exilu usiloval prostřednictvím tamního apoštolského nuncia, aby Vatikán odložil jmenování nového arcibiskupa až na období po válce; hrozilo totiž nebezpečí, že se okupanti pokusí jednat o obsazení stolce německým kandidátem. Osiřely postupně i jiné diecéze. Je vhodné v této souvislosti poznamenat, že Beneš zde navazoval na přátelské chování papeže Pia XI. k Československu v době mnichovské krize a také na výrazná a nadějná gesta solidarity nového papeže Pia XII. s naším národem v tragických dnech okupace českých zemí (kdy právě zahajoval svůj pontifikát).

Poválečné změny však nepřály rychlému řešení, i když kolovala různá jména pravděpodobných kandidátů. Atmosféru doby podrobně zachycují Bohumil Svoboda a Jaroslav V. Polc v knize *Kardinál Josef Beran – životní příběh velkého vyhnance* (Vyšehrad, 2008). Teprve 8. prosince 1946 byl na stolec uveden profesor Josef Beran. Obřad jeho intronizace jsem poslouchal z přímého rozhlasového přenosu, ale brzy jsem využil různých příležitostí sledovat ho při bohoslužbách v katedrále nebo při jiných jeho vystoupeních či návštěvách. Pamatuji se i na jeho článek, zveřejněný ve dnech únorové krize roku 1948 pod názvem: *Nemlč, arcibiskupe, nesmíš mlčet!* Jako oktáván před maturitou jsem tehdy s mnoha spolužáky chodil na nepovinné náboženství, kde právě dlouholetého katecheta pro delší onemocnění vystřídal benediktin z Emauz (jak se sám představil) P. Marian Schaller. Obohacoval nás i svými četnými osobními vzpomínkami a zážitky. Nevyhýbal se časovým komentářům. Zejména si vzpomínám, jak nám sdělil obsah několika svých telefonických rozhovorů z poúnorových dnů. Někteří katolíci mu totiž volali, zda by mohli přijmout nabídku vstupu do Komunistické strany. Poznamenal k tomu: *“Oni by chtěli přijít do nebe s celým komfortem.”*

Během celého roku 1948 bylo možno sledovat osobnost arcibiskupa Berana ve veřejném prostoru. Jak Církev, tak i “strana a vláda” zaujaly nejprve vyčkávací stanoviska, několik ministrů přijelo na intronizaci nového olomouckého arcibiskupa Matochy do Olomouce a Klement Gottwald si jako první československý prezident objednal u arcibiskupa Berana Tedeum v pražské katedrále bezprostředně po svém zvolení do nejvyšší ústavní funkce. Snahy o nějaké korektní vztahy se stále více zadržovaly. Ještě po letech arcibiskup připomenul, jak mu při osobním rozhovoru řekl předseda vlády (a pozdější prezident republiky) Antonín Zápotocký: *„To víte, pane arcibiskupe, my oba to máme těžký. My se musíme na všechno ptát v Moskvě a vy zase v Římě.”* Oba byli předtím vězni nacistických koncentračních táborů.

“Kamenem úrazu” se stal nekompromisní postoj arcibiskupa Berana a celého episkopátu k českobudějovickému kaplanu Josefu Plojharovi, který porušil zákaz kněžím přijímat funkce v nové vládě a byl proto exkomunikován. „Obrana práv katolického kněze“ rozpoutala státní proticírkevní kampaň, k určitému zmírnění došlo během roku 1968 a utichla až po roce 1989. Dnes se však opět rozdmýchává.

V nastalé situaci využíval jsem více příležitostí k návštěvám míst, kde byla ohlášena arcibiskupova přítomnost. Nezapomenutelnými zážitky byly závěrem roku 1948 předvánoční oslava arcibiskupových 60. narozenin ve Smetanově síni 20. prosince a přímo v den jubilea 29. 12. dopoledne jeho děkovná mše sv. ve svatovítské katedrále.

Nastal rok 1949, ve kterém vládnoucí režim dále stupňoval nátlak na katolickou církev a na její vrcholné představitele v čele s pražským arcibiskupem. Vzhledem k dobře vybudované struktuře s četnými kláštery a navíc i s povinným spojením se Svatým stolcem se navzdory své proklamované politické neutralitě Církve držitelům moci stále více jevila jako nepřátelská organizace č. 1. Mnozí jsme právě jako studenti považovali za povinnost projevit arcibiskupovi – primasovi Církve v tomto období útlaku veřejnou podporu účastí na bohoslužbách či jiných shromážděních, kde byl očekáván. V tomto smyslu jsem si v prvním pololetí roku 1949 vedl záznamy ve svém kapesním kalendářovém deníčku:

Ve čtvrtek 6. ledna 1949 od 18 hodin v katedrále pontifikální mše a kázání arcibiskupa Berana; dodnes vzpomínám na výbornou stavbu celého kázání, svědčící o skvělých pedagogických schopnostech řečníka. Poznamenal jsem si tři hlavní motivy, jimiž přiblížil biblické mudrce: *síla myšlenky, velikost ducha a štěstí lásky*. V neděli 27. února večer jsem si zaznamenal přítomnost pana arcibiskupa ve Smetanově síni na koncertu ku 100. výročí narození spisovatele – kněze Václava Beneše Třebízského. Následovala o další neděli 6. března účast na pontifikální mši a kázání pana arcibiskupa v katedrále. O 2 týdny později na večerním koncertu ve Smetanově síni k počtě sv. Josefa vystoupil pan arcibiskup s projevem o významu svého patrona. Vzpomínám, že si tehdy už postěžoval na rostoucí omezování církevních aktivit a zdůraznil, jak by celé naší společnosti prospělo, kdyby se mohlo svobodně hovořit o tomto světcí jako o vzoru dělníka. V neděli 3. dubna dopoledne jsem byl opět v katedrále na pontifikální mši, poznamenal jsem si, že samotné arcibiskupovo kázání trvalo 25 minut. Pak došlo k delší přestávce, způsobené jednak rozsahem mého studia (navštěvoval jsem několik nepovinných předmětů), zájezdem na hory a náročným zkušebním obdobím.

O činnosti pana arcibiskupa se ovšem tehdy hodně hovořilo, některá vystoupení byla komentována v zahraničním rozhlase. V našem tisku se množily ostré útoky na arcibiskupa Berana i na celý biskupský sbor. Jednou z klíčových akcí bylo státem organizované založení Katolické akce (v podstatě šlo o krádež dosavadní církevně schválené a episkopát plně podporující organizace) v pátek 10. června 1949. Hned následující neděli jsem šel zjišťovat situaci – začal jsem bezvysledně v katedrále a odtud pěšky k Pražskému Jezulátku; před chrámem stojící dvojice agentů lákala lidi k podpisu “ve prospěch církve”, prozradila se svým nejistým slovníkem (“*řada ctihodných otců to již podepsala*”). Po obdobné “inspekci” u sv. Ignáce jsem skončil na mši sv. u Panny Marie Sněžné; za vstupní branou do kláštera jsem zachytil ostrý výstup agentů s Monsignorem Vladykou, který s poukazem na ústavně zaručenou náboženskou svobodu důrazně oba agenty upozorňoval, že se dopouštějí podvodu. Tohoto někdejšího tajemníka kardinála Kašpara jsem v té době znal z návštěv kostela Božského Srdce Páně na Vinohradech; později byl přeložen do naší strašnické farnosti, kam po letech přivedl dalšího vzácného benediktina P. Karla Metoda Klementa.

Atmosféra se stále zhoršovala, ze zahraničního rozhlasu jsem se v sobotu 18. června dověděl, že k večeru vystoupí pan arcibiskup ve strahovském klášteře. V deníčku mám zapsáno, že tam *“měl historické kázání a modlitby, pak ještě před arcibiskupským palácem”*. Tam totiž přešla většina účastníků ze Strahova. Pan arcibiskup vyšel na balkon, poděkoval nám za věrnost, varoval před možnými provokatéry a udělil z tohoto místa své poslední požehnání. Když jsem se pozdě večer dostal domů, rodiče už o všem byli informováni ze zahraničního rozhlasu. U následující neděle 19. června můj záznam: *“Dopoledne u sv. Víta na mši sv., kterou celebroid p. arcibiskup - demonstrace a provokace znemožnily průvod Božího Těla.”* Dodnes si pamatuji, jak snad všichni se odebrali z katedrály opět před arcibiskupský palác. V převážné většině to byli věřící snažící se marně vyvolat pana arcibiskupa opět na balkon paláce. Mezi davem byli rozptýleni taky agenti (často s nenápadnými dvěma špendlíky, jejichž hlavičky vykukovaly z klop jejich kabátů). Přítomná uniformovaná policie důrazně megafony žádala o pokojný rozchod. Jakýsi soudruh před samotným palácem volal směrem k davu: *“Tady je nejvyšším bohem soudruh Gottwald!”* Události obou dnů přesně zaznamenává výše citovaná kniha B. Svobody a J. V. Polce.

Další vývoj situace bylo možno sledovat jednak ze zahraničního rozhlasu (včetně Vatikánu), jednak ze spolehlivých zdrojů – především od známých kněží pražských i venkovských, kterým se podařilo proniknout i do arcibiskupského paláce. Kolega z gymnázia, který studoval teologii na českobratrské fakultě, si mně při náhodném setkání povzdechl: *“Takového pana arcibiskupa bohužel nemáme.”*

Můj strýc přinesl cenné zprávy, když navštívil svého gymnaziálního kolegu – brněnského biskupa Skoupého. Sám byl velkým ctitelem svatých Cyrila a Metoděje a udržoval styky s řeckokatolickou komunitou na Slovensku, kde působil jeho a tatínkův bratranec P. Vojtěch Musil (po vysvěcení jako redemptorista byl převeden na východní rítus a žil na východním Slovensku, zemřel podle pamětníků v pověsti svatosti v r. 1947). Strýc mne v září 1949 vzal na návštěvu malé komunity ve Stropkově; odtud jsem se v neděli 18. září vydal do sousedního Duplína, kam přijel košický biskup Dr. Čárský vysvětit nový římskokatolický kostel. Při emotivním kázání pan biskup připomenul také nedávnou návštěvu u sv. Otce Pia XII. v Římě, hovořil i o tom, jak tento papež slzel, když poslouchal zprávu o stavu košické diecéze a nepochybně i Církve v celé ČSR). Měl jsem asi jako jediný přítomný sebou fotoaparát a tak mně všichni velmi ochotně umožnili pořádat několik snímků. Později jsem je poslal na památku panu biskupovi, až před vánočními svátky mně přišla z Košic jeho dojemná odpověď. Nemám po ruce tento dopis, ale skoro doslovně si pamatuji jeho slovenský text, z něhož vyjímám tuto pasáž: *“... Váš list mi pripomína môj pobyt medzi tým ináč dobrým ľudom, ktorý za oboch vojen veľa trpel a na nešťastie nemal duchovných pastierov, stojacích na výške kňazského povolania.”* Krásné duchovní dojmy ze zájezdu zanechala pak ještě jednodenní zastávka v klášteře redemptoristů v Michalovcích.

Dvě církevní slavnosti jsem si zaznamenal v neděli 2. října: *“Dopoledne ve 3 hod. u sv. Víta nešpory, kázání a požehnání biskupa Eltschknera, obnova zasvěcení srdci Panny Marie. Od půl sedmé mše u sv. Jiljí u dominikánů, v 7 hodin kázání nového světícího biskupa msgr. Matouška.”* Světící biskup Eltschkner mne ještě za války biřmoval, biskupa Matouška jsem později sledoval v kostele svatovojtěšském jako velikého ctitele Mistra J. B. Foerster a taky při významnějších

bohoslužbách, skoro tradičně o velikonocích. K jeho svěcení došlo krátce předtím, kdy ještě pro něho jako světícího biskupa nebyl vyžadován státní souhlas; později mu působení v duchovní správě bylo dovoleno jako prostému knězi. K uznání biskupské hodnosti došlo až v roce 1968.

Mnoho cenných informací včetně pozadí o ustavení státní Katolické akce nám podal po návratu z letního bytu náš vzácný rodinný přítel národní umělec Josef Bohuslav Foerster, jehož jsme navštívili v blízké strašnické vile k večeru 9. října. Mistr byl totiž vyhlédnut jako vhodný předseda této organizace a k převzetí této funkce ho přijel přemluvit známý režisér opery Národního divadla Ferdinand Pujman (manžel Levicové spisovatelky Marie Pujmanové). Foerster nabídku odmítl a své stanovisko ještě stvrdil zvláštním dopisem Pujmanovi, že nemůže souhlasit s ničím, co nemá církevního schválení. Za tento pevný postoj nesmělo Národní divadlo uvést k jeho devadesátinám tři z připravovaného cyklu jeho 6 oper (dvě byly nastudovány a uvedeny již před touto aférou, k vlastnímu jubileu byla povolena pouze nejpopulárnější Eva). Teprve při večerní návštěvě u manželů Foersterových 6. února 1950 nás čekalo překvapení: Mistr se pochlubil gratulací ke svému jubileu, kterou mu poslal pan arcibiskup Beran spolu s vědeckým spisem o jeho otci Josefu Försterovi. Objevil náhodně ve své knihovně nějaké dokumenty, které se rozhodl na počest JBF zpracovat. Prolistoval jsem si arcibiskupovu práci, pamatuji si též závěr gratulačního dopisu: *“Budme hrdí na to, že jsme syny českých kantorů!”* Předpokládám, že toto vzácné dílo se dostalo s celou Mistrovou pozůstalostí do Muzea české hudby.

Závěrem je vhodné citovat z Pamětí známého profesora Václava Černého výrok charakterizující postoje Beranovy od “Února” až po závěrečný kardinálský exil v Římě: *“Okamžitě se v oslnivém mravním jasu vybavila a až do své smrti (17. května 1969) nepřestala růst v jednu z největších postav soudobých národních dějin osobnost pražského arcibiskupa Josefa Berana od toho 22. června 1949, kdy na protest proti dosazení ‘vládního zmocněnce’ do arcibiskupství prohlásil, že ze svého sídla nebude vycházet, přes jeho čtrnáctiletou internaci* až po jeho slavný projev na II. vatikánském koncilu o svobodě svědomí.”*

Dr. Václav Němec

* Arcibiskupova internace ze začátku neomezovala výkon jeho úřadu, episkopát se scházel z jeho pověření pod předsednictvím arcibiskupa olomouckého; postupně byly mu však omezovány návštěvy a nakonec i styk s personálem. Každý den vycházel pravidelně na hodinovou procházku do zahrady paláce, mnoho hodin prodléval v kapli, kde denně sloužil mši sv. Dne 7. března 1950 byl deportován, nejprve do arcibiskupského zámečku v Roželově u Rožmitálu, ale už 24. března ho převezli do Růžodolu u Liberce. V dalších letech následovaly Myštěves u Nového Bydžova a Paběnice u Čáslavi. Na občasná krátká setkání s příbuznými byl převážen na ministerstvo vnitra v Praze, dvě nezbytné operace probíhaly ve vězeňské nemocnici v Praze na Pankráci. Začátkem října 1963 formálně internaci zrušil prezident Novotný „omilostněním“. Arcibiskupovi byl jako penzistovi přikázán pobyt v Mukařově u Prahy. Pro obrovský nával návštěvníků byl 2. května 1964 přestěhován do těžko přístupného Radvanova v jižních Čechách. Po jmenování kardinálem mu byl povolen odlet do Říma bez možnosti návratu. Řízení diecéze se ujal biskup Tomášek jako apoštolský administrátor „*sede plena*“ (při obsazeném stolci), takže kardinál Beran zůstal pražským arcibiskupem a primasem českým až do konce svého života.